

Konstitutionsutskottets betänkande

1977/78:48

med anledning av motioner angående kvinnliga präster m. m.

I detta betänkande behandlas motionerna 1977/78:214, 252, 645, 646 och 1421.

Motionerna

I *motionen 1977/78:214* av Karin Andersson (c) och Anna Eliasson (c) hemställs

att riksdagen uttalar som sin mening att den diskriminerande behandlingen av kvinnor i samband med prästutbildning, prästvigning och ämbetsutövning i den svenska kyrkan måste upphöra och att det i motionen anförda ges regeringen till känna.

I *motionen 1977/78:252* av Ingegärd Fränkel m. fl. (fp) hemställs

att riksdagen som sin mening uttalar att vägran att prästviga kvinnor och särvigning på grund av att vissa män ej vill prästvigas med kvinnor icke står i överensstämmelse med gällande lag och med en demokratisk människosyn.

I *motionen 1977/78:645* av Lisa Mattson m. fl. (s) hemställs

att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att den diskriminerande behandlingen av kvinnor i samband med prästutbildning, prästvigning och ämbetsutövning i den svenska kyrkan måste upphöra.

I *motionen 1977/78:646* av Kjell Nilsson (s) och Bengt Fagerlund (s) hemställs

att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om åtgärder mot diskriminering av kvinnliga präster.

I *motionen 1977/78:1421* av Per-Erik Nisser (m) hemställs

att riksdagen som sin mening uttalar att det inom ramen för svenska kyrkans prästämbete finns plats för två meningsriktningar avseende den teologiska tolkningen av kvinnans rätt att vigas till präst och bekläda prästämbete.

Beträffande motiveringarna hänvisas till motionerna.

Behörighetslagens tillkomst m. m.

Sedan den 1 januari 1959 äger kvinna lika behörighet som man att efter förtjänst och skicklighet befordras till prästerlig tjänst. Lagen (1958:514) om

kvinnas behörighet till prästerlig tjänst tillkom i kyrkolagsordning, dvs. med riksdagen (prop. 1958:B 19, 1LU B 5, rskr B 9) samt med allmänt kyrkomötes samtycke.

Frågans förhistoria i Sverige kan ledas tillbaka till 1919 års sakkunniga för utredning av frågan om beredande av åtsträckt behörighet för kvinnor att vinna tillträde till civil statstjänst. De sakkunniga uttalade sig 1920 positivt till kvinnliga präster, dock med den inskränkningen att kvinnlig präst inte skulle kunna anställas eller förordnas mot församlingens vilja. Utredningen ledde inte till något förslag i denna del.

Riksdagen begärde 1946 utredning om kvinnas behörighet till kyrkliga ämbeten och tjänster. Utredningen (ordf. N. Quensel) tillsattes samma år. 1950 avgav utredningen betänkande där majoriteten förordade att kvinna skulle få behörighet till prästerlig tjänst.

1955 begärde riksdagen att Kungl. Maj:t måtte för nästa kyrkomöte och därefter för riksdagen framlägga förslag som ger kvinna behörighet att inneha prästämbete.

Vid 1957 års kyrkomöte framlade Kungl. Maj:t i skrivelse förslag till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Förslaget överensstämde i sak med 1958 års lag i ämnet. Skrivelsen behandlades av särskilda utskottet (nr 1), som förordade att kyrkomötet skulle förklara sig inte kunna godkänna förslaget. I argumenteringen ingick en längre utredning om nya testamentets syn på frågan. Utskottet uttalade i denna del sammanfattningsvis:

Det synes alltså vara allmänt medgivet, att nya testamentet vid en objektiv undersökning av dess budskap befinnes lära, att prästämbetet icke är avsett för kvinnor. Denna uppfattning bygger icke på lösryckta ställen eller enskilda utsagor, som icke har något sammanhang med nya testamentets tankar i övrigt, utan på en noggrann analys av hela det nytestamentliga materialet, liksom den stödes av exegeternas "bestämda och på noggranna forskningar vilande mening", såsom det heter i det nyss nämnda uttalandet.

För utskottet har detta varit avgörande, när det gäller att taga ställning till förslaget om kvinnas behörighet till prästämbete. Föreligger det allvarliga, med starka bibliska skäl motiverade betänkligheter mot ett förslag (av vad slag det vara må), måste en evangelisk-luthersk kyrka ställa sig avvisande.

Fyra av utskottets 14 ledamöter reserverade sig för godkännande av lagförslaget.

Kyrkomötet följde utskottets hemställan och förklarade sig alltså inte kunna godkänna lagförslaget. I fråga om motiveringen följdes inte utskottet. I stället antogs ett uttalande som innebar att kyrkomötet inte tagit någon avgörande ställning till frågan om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Kyrkomötet ansåg det angeläget att beslut som binder den kommande utvecklingen inte fattas förrän man inom kyrkan vunnit större enighet och klarhet beträffande utformningen av prästämbetet.

1958 framlade Kungl. Maj:t proposition med förslag till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Detta antogs av 1958 års A-riksdag och – efter

ny proposition även av 1958 års B-riksdag. Därefter framlades förslaget för 1958 års kyrkomöte i skrivelsen nr 1. Skrivelsen behandlades av särskilda utskottet (bet. nr 2). Utskottet konstaterade inledningsvis att full enighet rådde i fråga om följande tre huvudpunkter:

1. Önskemålet om kvinnas behörighet har hos många, såväl präster som lekmän, framsprungit ur en ärlig omsorg om kyrkan i syfte att öka hennes möjligheter att tjäna evangeliet.

2. Utskottet är enigt i den uppfattningen, att frågan om kvinnas behörighet måste prövas inför Den Heliga Skrift, tolkad med hjälp av vår kyrkas bekännelseskrifter.

3. Utskottet är enigt i den övertygelsen, att med Jesus och Nya Testamentet har kommit en helt ny syn på kvinnan och att all hänsyn måste tagas till denna nya syn vid bedömandet av frågan om kvinnas tillträde till prästämbetet.

Särskilda utskottet konstaterade att det trots den redovisade samstämmigheten fanns skiljaktiga meningar i huvudfrågan beroende på olikheter i bibelsyn och tolkning av kyrkans reformatoriska bekännelseskrifter. Därefter anförde utskottet följande:

Inom utskottet har emellertid rått en önskan att ge uttryck åt en samfällid mening beträffande vissa med lagförslagets genomförande sammanhängande frågor. Vare sig nu lagförslaget bifalles eller avslås, kommer nämligen den kyrkliga gemenskapen att utsättas för påfrestningar. Men då det för kyrkans gärning i vårt folk är av vital betydelse att undvika en kyrkosplittande söndring finner utskottet det nödvändigt att dessa skiljaktigheter icke får överdrivna eller tillspetsade uttrycksformer och att ingendera meningsriktningen utsättes för sådan påverkan, som kan uppfattas såsom åsiktsoförljelse eller intrång på samvetets frihet.

Skulle nu lagförslaget bifallas, finner utskottet det därför angeläget att hävda, att detta icke får medföra skyldighet för biskop att mot sin religiöst grundade övertygelse viga kvinna till präst. Likaså vill utskottet som sin samfällida mening framhålla, att präst icke bör åläggas att i tjänsten utföra sådant som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av den övertygelse, han hyser i denna fråga. Inte heller får prästlöftena tolkas så, att den, som ställer sig avvisande till kvinnliga präster, icke skulle kunna avlägga dem.

Vidare torde, där prästerlig tjänst skall utan föregående val tillsättas av Kungl. Maj:t eller domkapitel, kyrkorådet i sitt yttrande kunna ge till känna, huruvida det önskar, att kvinna därvid ej må komma i fråga.

Även om dessa grundsatser tillämpas, lär det icke kunna helt undvikas, att det nya läget stundom kan vålla samvetsbetänkligheter, slitningar eller missnöje. Utskottet förutsätter emellertid, att biskopsmötet ägnar dessa frågor tillbörlig uppmärksamhet.

Särskilda utskottet gick därefter i ett längre argumenterande avsnitt in på sakfrågan och konstaterade att det "enligt den evangelisk-lutherska uppfattningen av bibel och ämbete, från vilken utskottet i sina överväganden har utgått," inte föreligger principiella hinder för kvinna att inneha kyrkans ämbete: Utskottet fann av dessa och andra anförda överväganden sig

övertygat om att kyrkomötet i sak borde gå Kungl. Maj:ts förslag till mötes. Detta förordade utskottet också i sin hemställan.

Fem av utskottets 14 ledamöter reserverade sig för att kyrkomötet skulle förklara sig inte kunna godkänna lagförslaget.

Kyrkomötet biföll utskottets hemställan med 69 röster mot 29 för reservationen. 26 ledamöter anmälde reservation mot det fattade beslutet.

Här skall också antecknas att 1958 års kyrkomöte hos Kungl. Maj:t anhöll om sådana ändringar i kyrkohandbokens ritual för biskopsvigning, prästvigning och kyrkoherdeinstallation som föranleddes av att också kvinna skulle kunna vigas till präst och biskop samt installeras som kyrkoherde. (Kungl. Maj:ts skrivelse nr 1, beredningsutskottets betänkande nr 2.) Dessa ändringar har genomförts.

I detta sammanhang kan vidare återges ett inlägg i debatten i kyrkomötet den 26 september 1958 av dåvarande statsrådet Edenman, som bl. a. framhöll följande:

Särskilda utskottet har också ansett det nödvändigt att skiljaktigheterna inte får överdrivna eller tillspetsade uttrycksformer och att ingendera meningsriktningen utsättes för sådan påverkan som kan uppfattas såsom åsiktsförföljelse eller intrång i samvetets frihet. Jag kan här helt ansluta mig till utskottet, och jag talar i det fallet på en fullständigt enig regerings vägnar. I min egenskap av ecklesiastikminister vill jag hävda den mening, att lagstiftningen och statsorganen så litet som möjligt bör ingripa i personliga religiösa förhållanden. Någon åsiktsförföljelse från statens sida kan inte gärna vara att befara, så länge vi har vårt nuvarande demokratiska samhällsskick. Direkta åsiktsförföljelser mellan olika grupper, som är aktivt verksamma inom kyrkan, *borde* i varje fall kunna undvikas med inomkyrkliga medel. Jag är särskilt angelägen framhålla att det finns all anledning antaga att de kvinnor som önskar bli präster kommer att undvika allt som kan leda till strid, detta just av omtanke om kyrkans bästa, och att de självmant kommer att söka sig till de områden av kyrkans verksamhet där de bäst behövs. En biskop, som har givit till känna att han av trosskäl anser sig förhindrad att prästviga kvinnor, torde inte löpa den minsta risk att över huvud taget bli ställd i den situationen att en kvinna begär att bli prästvigd av just honom. Det är orimligt att tänka sig att denna möjlighet skulle från något håll komma att utnyttjas på det sättet. Det lär ju komma att finnas biskopar som är villiga att viga.

Uttalanden av JO m. m.

I JO:s ämbetsberättelse 1962 refereras ett av JO Alfred Bexelius avgjort ärende som gällde frågan huruvida präster och lekmannatjänstemän, som av religiösa skäl inte kunde tillerkänna prästvigning av kvinna giltighet, gjorde sig skyldiga till tjänstefel genom att i vissa konfliktsituationer inta en negativ ståndpunkt till tjänstgöring av kvinnlig präst. I ärendet var också fråga bl. a. huruvida biskop åsidosatt sin tjänsteplikt genom att medverka vid utfärdandet av vissa anvisningar, som syntes ha varit ägnade att försvåra genomförandet av lagstiftningen rörande kvinnliga präster. Ämbetsberät-

telsen innehåller ett fylligt referat av ärendet (s. 193–224), till vilket hänvisas.

JO Lundvik har i 1972 års ämbetsberättelse (s. 448–451) behandlat frågan om biskops skyldighet att prästviga kvinna. Efter att ha framhållit att prästvigningen, som förlänar den vigde prästämbetet och är en förutsättning för innehav av prästerlig tjänst, av ålder ansetts vara en kyrkans interna angelägenhet, att det är biskopen som förrättar prästvigningen och han ensam som beslutar vem han vill viga samt att någon möjlighet att anföra besvär över biskops beslut att vägra viss person prästvigning inte torde finnas, anförde JO följande:

Med det anförda kan frågan om biskops rätt att vägra kvinna prästvigning synas vara besvarad. För egen del finner jag dock frågan mer komplicerad än så. En allmän förvaltningsrättslig grundsats i vårt land, som rimligen borde vara tillämplig också vid biskops utnyttjande av här aktuella befogenhet är att all ämbetsutövning skall grundas på objektivt godtagbara skäl. Ovidkommande hänsyn bör självfallet inte få spela in vid avgörandet av om viss person skall få bli vigd till präst.

Beträffande ovan redovisade uttalanden från 1958 års kyrkomöte anförde JO avslutningsvis följande:

Vilken räckvidd som kan tillmätas dessa uttalanden synes mig icke helt klart. Det har i den allmänna debatten hävdats, att av uttalandena skulle följa att biskop har full frihet att välja om han vill prästviga kvinna eller icke. Att kyrkomötet och troligen också regeringen ansåg att de dåvarande biskoparna skulle äga sådan frihet synes mig tämligen tydligt. Men när man drar den slutsatsen att också kommande biskopar för all framtid skall äga samma frihet, befinner man sig enligt min mening på vansklig mark. Jag kan inte frigöra mig från det intrycket, att man här gör ett avsteg från vad som eljest är brukligt i vårt land. Man strävar ju efter att tillämpning av lagar och författningar skall bli så enhetlig som möjligt i olika delar av landet. Än så länge kan man måhända hävda, att opinionen inom något stift avgjort är emot kvinnliga präster, och det framstår då icke så stötande om biskopen vägrar att att viga sådana. Men vad händer, när opinionen svänger så att man även inom det stiftet accepterar tanken på kvinnliga präster? Kan det vara rimligt, att någon då tillträder biskopsämbetet med föresats att aldrig viga någon kvinna till präst?

I ett 1974 avgjort ärende, som inte redovisats i ämbetsberättelsen, har JO Lundvik erinrat om sina ovan återgivna uttalanden samt tillagt följande:

Min inställning har inte förändrats. Snarare ställer jag mig än mer frågande inför rimligheten av att alljämt betrakta samvetsklausulen som gällande. Jag vill emellertid också säga, att vi här står inför en svårbedömd rättsfråga, som slutligt kan lösas endast genom ett avgörande av domstol i högsta instans. En parallell kan i viss mån dragas med den segslitna frågan om prästs skyldighet att viga frånskild. Min förhoppning är dock att frågan inte skall behöva tillspetsas så att en domstolsprocess blir nödvändig.

I ett den 4 januari 1978 avgjort ärende, som gällde kyrkas upplåtande för vigsel, förrättad av kvinnlig präst, uttalade JO Lundvik att pastor – som enligt

sedvanerätt var den som i första hand beslutade om kyrkans upplåtande för förrättning i svenska kyrkans ordning – i princip hade att fatta sitt avgörande i sådan fråga utan sidoblickar på vilken präst som skulle officiera. Vidare uttalade JO Lundvik som sin bestämda mening, att möjligheten att få disponera över kyrka för förrättning i svenska kyrkans ordning inte får göras beroende av om den kallade prästen är man eller kvinna.

Med anledning av förfrågningar om den betydelse regeringen tillmätte kvinnoprästfrågan i olika sammanhang, framför allt vid biskopsutnämningar, formulerade dåvarande statsrådet Myrdal, föredragande i kyrkofrågor, i samråd med dåvarande statsrådet S.-E. Nilsson i en i februari 1972 dagtecknad promemoria följande, som angavs kunna användas som ett slags standardsvar:

Det går en principiell, rentav kategorisk skiljelinje mellan den *åsiktsfrihet* som präster bör ha – liksom andra människor – när det gäller kvinnliga präster och det *ämbetsansvar* som vilar på innehavaren av en prästerlig tjänst. Den som åtar sig en sådan tjänst, det må vara som biskop eller annan präst, måste naturligtvis, liksom alla övriga innehavare av tjänst, vara beredd att fullgöra de uppgifter som följer med tjänsten. Det hör till en *biskops* ämbetsplikter – men också endast till hans, ej andras – att viga till präst, och detta, efter 1958 års lags tillkomst, utan könsdiskriminering. Det säger sig självt, att ingen enskild, vare sig statsråd eller biskop, kan upphäva en lag, antagen av riksdag och kyrkomöte.

Frågesvar i riksdagen m. m.

Herr Sjöholm (fp) framställde den 16 oktober 1974 (RD 101 s. 69) en fråga till statsministern om regeringen ämnar "vidtaga någon åtgärd i avsikt att få slut på den förödmjukande diskriminering av kvinnan som förekommer inom statskyrkan". Frågan överlämnades till föredragande statsrådet i kyrkofrågor Hans Gustafsson för besvarande. I sitt svar den 5 november 1974 (RD 113 s. 67) anförde statsrådet Gustafsson:

Herr Sjöholm torde med sin fråga avse främst de fall då kvinnor vägrats prästvigning.

Det har i olika sammanhang hävdats att biskop inte är skyldig att mot sin religiöst grundade övertygelse viga kvinna till präst. Därvid brukar man åberopa den s. k. samvetsklausulen, dvs. vissa uttalanden i samband med tillkomsten år 1958 av den lag som ger kvinna samma behörighet som man till prästerlig tjänst. Den närmare innebörden av samvetsklausulen är omstridd. Enligt min mening ger den inte biskop rätt att vägra kvinnor prästvigning på grund av deras kön.

Jag vill i detta sammanhang upplysa om att regeringen vid utnämning av biskopar givit företräde åt kandidater som kunnat förväntas viga kvinnor till präster. Trots detta finns fortfarande ett motstånd mot kvinnliga präster. Det finns alltså behov av ytterligare åtgärder för att jämställa kvinnorna med männen såväl i fråga om prästvigning som när det gäller arbetsförhållandena. Vilka åtgärder som bör vidtagas bör i första hand ses som en inomkyrklig fråga och jag räknar därför med att nästa års kyrkomöte kommer att aktualisera den.

Den s. k. samvetsklausulen har också fått ett visst inflytande på personalpolitiken i stiftet. Så har man i allmänhet sökt undvika att kvinna placeras i pastorat där det finns en manlig präst som är motståndare till kvinnliga präster. Detta har på vissa håll lett till svårigheter att placera kvinnliga präster. Jag vill inte fördölja att jag är besviken över utvecklingen efter tillkomsten av 1958 års lag. Men jag hoppas att kyrkan skall visa sig ha kraft att lösa de frågor som återstår för att skapa en verklig jämställdhet mellan kvinnor och män inom kyrkan.

Herr Petersson i Röstånga (fp) anmälde den 1 februari 1977 en *interpellation* (1976/77:89) till kommunministern om särvigning av manliga prästkandidater m. m. (prot. 1976/77:61 s. 152–153). Interpellationen besvarades den 8 mars 1977 av kommunministern Johannes Antonsson (c), som därvid anförde följande (prot. 1976/77:81 s. 150 ff.):

Herr talman! Herr Petersson i Röstånga har frågat mig om jag delar hans uppfattning att särvigning av manliga prästkandidater är en uppenbar könsdiskriminering av kvinnor och, ifall svaret är ja, om jag då avser att aktivt medverka till att denna och övrig könsdiskriminering inom svenska kyrkan borttages.

En oeftergivlig förutsättning för innehav av prästtjänst i svenska kyrkan är prästvigning. Frågan om en person, som så önskar, skall få bli vigd till präst avgörs av vederbörande biskop. Denne har därvid som tjänsteplikt att pröva om gällande villkor för prästvigning är uppfyllda. Prövningen omfattar bl. a. en allmän lämplighetsprövning. Även om prästkandidaten uppfyller de formella kraven ger detta honom inte någon rätt att bli prästvigd. Biskopen kan inte tvingas att viga den han finner olämplig. Å andra sidan kan han inte heller hindras att prästviga den han finner formellt behörig och lämplig.

Sedan den 1 januari 1959 äger kvinna lika behörighet som man att efter förtjänst och skicklighet befordras till prästerlig tjänst. Detta bestämdes i en lag av 1958 som tillkom i kyrkolags ordning, dvs. efter samfälliga beslut av Kungl. Maj:t och riksdagen och med samtycke av allmänt kyrkomöte.

Förslag till en lag med angivna innehåll framlades första gången för 1957 års kyrkomöte. Dess särskilda utskott avstyrkte förslaget godkännande med motiveringen att "nya testamentet vid en objektiv undersökning av dess budskap befinnes lära, att prästämbetet icke är avsett för kvinnor". Denna uppfattning förklarades bygga på en noggrann analys av hela det nytestamentliga materialet och även stödjas av exegeternas "bestämda och på noggranna forskningar vilande mening". Kyrkomötet förklarade sig inte kunna godkänna lagförslaget. Men i fråga om motiveringen följdes inte utskottet. Kyrkomötet ansåg det angeläget att beslut som binder den kommande utvecklingen inte fattas förrän man inom kyrkan vunnit större enighet och klarhet beträffande utformningen av prästämbetet.

Påföljande år antogs lagförslaget av riksdagen, varefter det på nytt framlades för kyrkomötet, som då godkände förslaget. Frågan hade vid mötet beretts av särskilda utskottet, som efter en längre argumentering konstaterade att det enligt den evangelisk-lutherska uppfattningen av bibel och ämbete inte föreligger principiella hinder för kvinna att inneha kyrkans ämbete. Utskottet gjorde även vissa uttalanden om tillämpningen av den föreslagna lagen, ifall den skulle antas. Det är dessa uttalanden som har kommit att betecknas samvetsklausulen och som inte föranledde någon erinran från kyrkomötets sida. Bakgrunden till utskottets uttalanden var de

skiljaktiga meningar i huvudfrågan som förelåg inom utskottet, beroende på olikheter i bibelsyn och tolkning av svenska kyrkans reformatoriska bekännelseskrifter. Uttalandena, som var enhälliga, syftade till att förebygga en kyrkosplittrande söndring.

Utskottet fann det nödvändigt att skiljaktigheterna inte fick överdrivna eller tillspetsade uttrycksformer och att ingendera meningsriktningen utsattes för sådan påverkan som kunde uppfattas som åsiktsförföljelse eller intrång på samvetets frihet. Ett bifall till lagförslaget fick enligt utskottets mening inte innebära skyldighet för biskop att mot sin religiöst grundade övertygelse viga kvinna till präst. Präst borde inte åläggas att i tjänsten utföra sådant som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av den övertygelse han hyste i frågan. Inte heller skulle prästlöftena tolkas så, att den som ställer sig avvisande till kvinnliga präster inte skulle kunna avlägga löftena.

Detta är det väsentliga innehållet i den s. k. samvetsklausulen. Den sista punkten innebar att även sådana manliga prästkandidater som inte accepterar kvinna som innehavare av prästämbetet skulle kunna vigas till präster.

Vid ett biskopsmöte i januari 1973 uttalade biskoparna – på fråga från högkyrkligt håll – som sin uppfattning dels att olika kyrkliga riktningar icke från kyrklig synpunkt bör vara diskriminerade när det gäller utnämning till kyrkliga tjänster, dels att, när klara trosskäl åberopas, separat prästvigning må kunna beviljas.

Räckvidden och den närmare innebörden av samvetsklausulen är emellertid omstridda. Frågan har bl. a. diskuterats vid flera tillfällen i riksdagen och på kyrkomötet.

Utvecklingen efter tillkomsten av 1958 års lag har bl. a. inneburit att motståndet mot kvinnliga präster till stor del har försvagats. Antalet kvinnliga präster har ökat kraftigt under de senaste åren. Även om de i allmänhet torde vara accepterade både inom samhället i stort och inom kyrkan, återstår det mycket innan en verklig jämställdhet har uppnåtts mellan män och kvinnor inom kyrkans ämbete. Det finns fortfarande på många håll kvar ett motstånd mot kvinnliga präster. Jag vill ge klart uttryck för min uppfattning att detta motstånd är mycket beklagligt.

Det har förutsatts ankomma i första hand på kyrkan själv att söka komma till rätta med problematiken. Vid 1975 års kyrkomöte väcktes en motion, i vilken begärdes att åtgärder borde aktualiseras för att den s. k. samvetsklausulen inte allt framgent skulle kunna hävdas utgöra grund för aktivt motstånd mot kvinnliga präster. Kyrkomötet avslog motionen men uttalade bl. a.: Det förhållandet att inom svenska kyrkan finns grupper med motstridiga, på ömse sidor efter allvarlig prövning tillkämpade övertygelser i fråga om kvinnas tillträde till prästämbetet är fortfarande ägnat att skapa situationer där slitningar, missnöje och samvetskonflikter svårligen kan undgås. Enda sättet att skapa möjligheter för båda grupperna att tjäna evangeliets och kyrkans sak är alltjämt att följa de principer som ligger under de förut återgivna uttalandena från 1958 års särskilda utskott, nämligen ömsesidigt hänsynstagande och respekt för motpartens ärliga övertygelse. Ansvar för att konflikthanledningar i möjligaste mån undviks och kritiska situationer inte tillåtes utveckla sig till för gemenskapen förödande konfrontation åvilar i första hand biskoparna. Försök att genom demonstrationsåtgärder eller tvång genomdriva den ena eller andra ståndpunkten kan inte leda ut ur svårigheterna men däremot allvarligt skada kyrkan och den sak hon av sin Herre anförtrotts att tjäna.

Vid behandling av en likartad motion, som väckts vid riksmötet 1975/76.

framhöll konstitutionsutskottet bl. a. följande: Frågan om kvinnliga präster kan ses ur perspektivet jämställdhet mellan könen. I den allmänna debatten har detta synsätt dominerat. Men frågan har också religionsfrihetsaspekter. Det kan inte bortses från att det motstånd mot kvinnliga präster som fortfarande finns kvar i hög grad bottnar i en på trosskäl grundad tolkning av bibel och bekännelse. Här står sålunda emot varandra intressen som båda är grundlagsskyddade.

Jag ansluter mig till konstitutionsutskottets synpunkter. En noggrann värdering måste göras av de intressen som här står emot varandra: å ena sidan kravet på jämställdhet mellan män och kvinnor, å andra sidan respekten för en religiöst grundad samvetsövertygelse. Jag vill nu inte närmare diskutera denna intresseavvägning utan hänvisar till vad jag redan sagt om mitt beklagande av motståndet mot kvinnliga präster. Denna svåra intresseavvägning bör göras i samband med behandlingen av det förslag till lag mot könsdiskriminering som aviserats i regeringsförklaringen och som jämställdhetskommittén getts i uppdrag att utarbeta.

Beträffande interpellationsdebatten i övrigt hänvisas till riksdagstrycket (prot. 1976/77:81 s. 150 ff.).

I interpellationen 1977/78:108 av Hans Petersson i Röstånga (fp) till kommunministern (väckt den 10 januari 1978) om åtgärder mot diskriminering av kvinnor inom svenska kyrkan framställdes följande frågor till kommunministern Johannes Antonsson:

1. Vilka åtgärder avser statsrådet att vidtaga för att få slut på diskrimineringen av kvinnliga blivande och verksamma präster?
2. Innebär i så fall åtgärderna en återgång till normal rättstillämpning även för svenska kyrkan?

I interpellationen 1977/78:109 av Evert Svensson (s) till kommunministern (väckt den 11 januari 1978) om åtgärder mot diskriminering av kvinnor inom svenska kyrkan framställdes följande fråga till kommunministern:

Är statsrådet beredd att inför riksdagen ange den nuvarande regeringens inställning till den s. k. samvetsklausulens innehåll och räckvidd när det gäller kvinnans rätt till prästerlig tjänst?

Bertil Fiskesjö (c) har den 10 januari 1978 framställt frågan 1977/78:238 till kommunministern om åtgärder mot diskriminering av kvinnor inom svenska kyrkan med följande innehåll: "Vilka åtgärder avser regeringen vidta för att motverka den kvardröjande diskrimineringen av kvinnor inom svenska kyrkan?"

Kommunminister Johannes Antonsson (c) har den 6 februari 1978 meddelat följande:

Herr talman! Det spörsmål som aktualiserats i Bertil Fiskesjöes fråga och Hans Peterssons i Röstånga och Evert Svenssons interpellationer om åtgärder mot diskriminering av kvinnor inom svenska kyrkan har även tagits upp i flera motioner. Jag vill inte föregripa riksdagsbehandlingen av dessa motioner genom att nu besvara frågan och interpellationerna. Dessa kommer därför att besvaras i samband med riksdagsbehandlingen av motionerna.

Uttalande av ärkebiskopen 1974

I öppet brev den 3 december 1974 ställde centerens kvinnoförbund vissa frågor till ärkebiskopen rörande kvinnliga präster i svenska kyrkan.

Ärkebiskop Olof Sundby gav i brev den 9 december 1974 följande svar:

1. Lagen om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst är inte bara att betrakta som resultat av "riksdagens beslut och intentioner". Den är av kyrkolags natur och är alltså stiftad av Konung och riksdag med "samtycke jämväl av allmänt kyrkomöte". Den är därför att betrakta som ett uttryck för kyrkans uppfattning och övertygelse vid det aktuella tillfället. Den polarisering mellan stat och kyrka, som på denna punkt ibland ägt rum i den allmänna debatten så att man här ställt stat och kyrka mot varandra med vissa tendenser i riktning åt att staten här skulle tvinga kyrkan är alltså osaklig och ej förenlig med de verkliga förhållandena. Det aktuella förhållandet mellan stat och kyrka vilar på att vardera parten följer föreskrivna regler och bestämmelser och respekterar varandras egenart. Någon absolut plikt för kyrkan "som statskyrka" att villkorlöst följa "riksdagens beslut och intentioner" finns alltså inte. Högsta rättesnöre för kyrkan måste under alla omständigheter hennes bekännelse vara. I det aktuella fallet är läget alltså det att kvinnas behörighet till prästerlig tjänst av kyrkomötet som svenska kyrkans högsta beslutande organ förklarats vara förenligt med kyrkans bekännelse. Att här också fanns andra meningar inom kyrkan ändrar i sak ingenting.

2. Den s. k. samvettsklausulen, som kom till samtidigt med lagen år 1958 genom uttalanden av föredragande statsrådet å regeringens vägnar och av kyrkomötet, avser att slå vakt om en för en evangelisk kyrka omistlig storhet: det i Guds ord bundna samvetets rätt till frihet. Den var avsedd att bereda dem, som av samvettskäl var emot kvinnliga präster, möjlighet att fortsätta att verka inom vår kyrka, med andra ord att undvika kyrkosplittring.

Att denna klausul skulle ha tjänat att "sabotera" det av Konung, riksdag och kyrkomötet fattade beslutet om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst är inte med verkliga förhållandet överensstämmande. I dag är elva av våra tretton stift öppna för kvinnliga präster. Ingen kvinna har mig veterligt vägrats prästvigning inom vår kyrka på grund av sitt kön. Vad som skett är att några i enstaka fall ej kunnat erhålla prästvigning inom det stift, där de i första hand velat verka.

På den direkta frågan vad jag önskar göra "för att ändra på nuvarande förhållanden, som väcker anstöt i vida kretsar och därtill skadar kyrkan" vill jag svara att jag i första hand vill vädja om respekt och förståelse för vad jag här kallat det i Guds ord bundna samvetets rätt till frihet. Det är ett krav, som i dagens situation måste riktas till *alla* inblandade parter utan undantag: både dem som är *emot* och dem som är *för* kvinnliga präster. Det går inte att gå bröstgänges till väga mot människors samvettsövertygelse. Vad man sedan därutöver kan göra är att söka minska de personliga svårigheter, som för enskilda präster, kvinnliga som manliga, kan följa av samvettsklausulens tillämpande i praktiken. Inom biskopsmötet har denna fråga ingående behandlats och vi kommer att uppmärksamt följa den också i fortsättningen.

Kyrkomötet 1975

I en motion (1975:46) till 1975 års kyrkomöte hemställdes att kyrkomötet som sin mening gav regeringen till känna att åtgärder borde aktualiseras för att den s. k. samvetsklausulen inte allt framgent skulle kunna hävdas utgöra grund för aktivt motstånd mot kvinnliga präster.

Kyrkolagsutskottet avstyrkte enhälligt motionen och anförde därvid bl. a. att svensk rätt över huvud taget inte ger möjlighet att formellt ändra eller upphäva motivuttalanden och att motionens yrkande om en framställning till regeringen redan på denna grund uppenbart inte kunde bifallas. Utskottet (1975:26) anförde vidare:

Det förhållandet att inom svenska kyrkan finns grupper med motstridiga, på ömse sidor efter allvarlig prövning tillkämpade övertygelser i frågan om kvinnas tillträde till prästämbetet är alljämt ägnat att skapa situationer, där slitningar, missnöje och samvetskonflikter svårligen kan undgås. Enligt utskottets mening är alljämt enda sättet att skapa möjligheter för båda grupperna att tjäna evangeliets och kyrkans sak att följa de principer som ligger under de förut återgivna uttalandena från 1958 års särskilda utskott, nämligen ömsesidigt hänsynstagande och respekt för motpartens ärliga övertygelse. Av kvinnlig och manlig präst bör krävas samma hänsyn vid ansökan till tjänst i stift eller församling, där motsättningar skulle kunna befaras. Ansvar för att konflikthanledningar i möjligaste mån undvikas och kritiska situationer inte tillåtes utveckla sig till för gemenskapen förödande konfrontation åvilar i första hand biskoparna var och en i sitt stift och samfällt i biskopsmötet. Uppgiften är svår men ofrånkomlig. Utskottet är enigt i övertygelsen att försök att genom demonstrationsåtgärder eller tvång genomdriva den ena eller andra ståndpunkten inte kan leda ut ur svårigheterna men däremot är ägnade att allvarligt skada kyrkan och den sak hon av sin Herre anförtrotts att tjäna. Endast genom att insikten härom hålles levande hos alla kan vi hoppas på att svårigheterna i sinom tid skall kunna övervinnas.

Kyrkomötet följde utskottet och avslog motionen. I debatten ställdes inget yrkande mot utskottets hemställan.

Tidigare riksdagsbehandling

I motionen 1975:981 av fröken Andersson m. fl. (c) hemställdes att riksdagen skulle ge regeringen till känna att åtgärder borde aktualiseras för att den s. k. samvetsklausulen inte alls framgent skulle kunna hävdas utgöra grund för en diskriminerande behandling av kvinna.

Konstitutionsutskottet (KU 1975/76:20) avstyrkte enhälligt motionen med hänvisning till de då pågående överläggningarna i stat-kyrka-frågan. Riksdagen följde utskottet.

Motionen återkom 1976 (1975/76:450 av fröken Andersson m. fl., c). Konstitutionsutskottet behandlade motionen gemensamt med en rad andra motioner i kyrkliga frågor, bl. a. angående förhållandet mellan stat och kyrka (KU 1975/76:38). Beträffande motionen 1975/76:450 anförde utskottet efter en redogörelse för frågans bakgrund m. m. följande:

Som framgått av det föregående har det varit riksdagen som från början i hög grad varit pådrivande när det gällt frågan om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst i Sverige. 1958 års lag i ämnet motsvarade riksdagens önskemål. Det är för utskottet angeläget att framhålla att utskottet helt delar den uppfattning i hithörande frågor som lett till att kvinna sedan den 1 januari 1959 har lika behörighet som man till alla prästerliga tjänster inom svenska kyrkan.

Utvecklingen efter tillkomsten av 1958 års lag har bl. a. inneburit att motståndet mot kvinnliga präster i mycket har försvagats. Regeringen har vid utnämning av biskopar gett företräde åt kandidater som kunnat förväntas viga kvinnor till präster. Detta förhållande har bidragit till att det helt övervägande antalet nu tjänstgörande biskopar är positiva till kvinnliga präster. 11 av de nuvarande 13 biskoparna har sålunda vigt kvinnor för prästtjänst i det stift de förestår. Antalet kvinnliga präster har också under de senaste åren ökat kraftigt. Utan tvivel är det allmänt sett så att kvinnliga präster i dag både inom samhället i stort och inom kyrkan accepteras i en helt annan utsträckning än vad som var fallet vid reformens genomförande.

Det sagda innebär emellertid inte att utskottet finner att utvecklingen enbart varit positiv. Ännu återstår det mycket innan en verklig jämställdhet har uppnåtts mellan män och kvinnor inom kyrkans ämbete. Det finns fortfarande på många håll kvar ett motstånd mot kvinnliga präster. Utskottet finner det självfallet otillfredsställande att kvinnliga prästkandidater över huvud taget inte accepteras i två av stiftet och att det i de övriga på vissa håll visat sig vara svårt att placera kvinnliga präster. Enligt utskottets mening finns det därför behov av ytterligare åtgärder för att jämställa kvinnorna med männen såväl i fråga om prästvigning som när det gäller arbetsförhållandena.

Vid 1975 års kyrkomöte var frågan aktuell om åtgärder med anledning av det kvarvarande motståndet mot kvinnliga präster. Härvid framkom att det var en gemensam uppfattning hos såväl den majoritet som helhjärtat accepterar 1958 års lag som den minoritet som alltjämt hyser på trosskäl grundade invändningar mot den genom lagen införda ordningen att demonstrationsåtgärder eller tvång inte skulle förbättra den rådande situationen. I stället förordade ett enhälligt kyrkomöte att man genom ömsesidigt hänsynstagande och respekt för motpartens ärliga övertygelse skulle i möjligaste mån undvika konflikthanledningar och kritiska situationer. Kyrkomötet betonade att biskoparna var och en i sitt stift och samfällt i biskopsmötet hade förstahandsansvaret för att en för gemenskapen förödande konfrontation inte uppkom.

Frågan om kvinnliga präster kan ses ur perspektivet jämställdhet mellan könen. I den allmänna debatten har detta synsätt i hög grad dominerat. Å andra sidan har frågan också religionsfrihetsaspekter. Det kan nämligen inte bortses från att det motstånd mot kvinnliga präster som fortfarande finns kvar i hög grad bottnar i en på trosskäl grundad tolkning av bibel och bekännelse. Här står sålunda emot varandra intressen som båda är grundlagsskyddade. Senare under våren väntas en proposition med förslag till ändringar i regeringsformen i syfte att förbättra skyddet i grundlag för medborgerliga fri- och rättigheter. Det kan antas att förslaget kommer att närmare behandla såväl frågan om ett förbud mot könsdiskriminering som frågan om skydd för religionsfriheten. Förslaget torde också komma att beröra allmänna principer för hur avvägningar skall göras när olika skyddsvärda intressen står emot varandra. De beslut som kan komma att fattas i det

väntade grundlagsärendet kan därför få betydelse också i det sammanhang som nu är aktuellt.

I det läge som nu råder är utskottet inte berett att ta initiativ till några lagstiftningsåtgärder som riktar sig mot det motstånd mot kvinnliga präster som alljämt kvarstår. Utskottet kan därvid hänvisa till sin i det föregående redovisade allmänna inställning till frågan om initiativ från riksdagens sida till lagstiftning i inomkyrkliga frågor under tiden fram till dess stat-kyrka-frågan slutligt avgjorts. Utskottet förutsätter att kvinnoprästfrågan aktualiseras inom ramen för de pågående överläggningarna mellan stat och kyrka. Utskottet utgår dock från att därest överläggningarna inte leder till resultat i här berört avseende ytterligare åtgärder från statsmakternas sida kan bli nödvändiga. Vad utskottet i detta avseende anfört bör ges regeringen till känna.

I ett särskilt yttrande av herrar Werner i Malmö (m) och Björck i Nässjö (m) anfördes följande:

Att det fortfarande finns olika meningar inom svenska kyrkan i frågan om kvinnliga präster beror främst på olikheter i bibelsyn och tolkning av kyrkans bekännelseskrifter. Här står olika trosuppfattningar mot varandra.

Som ärkebiskopen uttalat 1974 avser den s. k. samvetsklausulen att slå vakt om en för en evangelisk kyrka omistlig storhet: det i Guds ord bundna samvetets rätt till frihet. Den var avsedd att bereda dem som av samvetesskäl var emot kvinnliga präster möjlighet att verka inom svenska kyrkan, med andra ord att undvika kyrkosplittring. Som utskottet framhållit ingår samvetsklausulen som ett led i kyrkomötets godkännande av 1958 års lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Så länge lagen gäller oförändrad går det inte att bortse från samvetsklausulen.

Frågan om kvinnliga präster kan inte få en tillfredsställande lösning om inte det i Guds ord bundna samvetets rätt till frihet förstås och respekteras. Det är ett krav som i dagens situation måste riktas till alla inblandade parter utan undantag, både dem som är emot och dem som är för kvinnliga präster. Det går inte att gå bröstgänges till väga mot människors samvetsövertygelse.

I enlighet med utskottets hemställan i denna del gav riksdagen regeringen till känna vad utskottet anfört beträffande frågan om kvinnliga präster i svenska kyrkan och den s. k. samvetsklausulen.

Uttalanden av biskopsmötet 1977 och 1978

Biskopsmötet har såväl 1977 som i år behandlat frågan om samexistens i kyrkan mellan kyrkomedlemmar med olika uppfattningar i frågor rörande kvinnliga präster.

I ett uttalande i april 1977 anförde biskopsmötet följande:

Läget

Inom vår svenska kyrka kan en minoritet av präster och lekmän av samvetesskäl inte acceptera kvinnliga präster. En växande kyrklig opinion vänder sig mot varje företeelse, som kan uppfattas som aktivt motstånd mot kvinnliga präster.

Biskoparnas uppgift

I det rådande läget har biskoparna fått alldeles speciella uppgifter. Här om skriver kyrkolagsutskottet vid 1975 års allmänna kyrkomöte: "Ansvaret för att konflikthanteringar i möjligaste mån undvikas och kritiska situationer inte tillåts utveckla sig till för gemenskapen förödande konfrontation åvilar i första hand biskoparna var och en i sitt stift och samfällt i biskopsmötet."

Härmed kan jämföras kyrkoministerns interpellationssvar i mars 1977.

Vi har – efter samtal med företrädare för minoriteten (Kyrklig samling, arbetsgemenskapen Kyrklig förnyelse) – på nytt överlagt om nu rådande förhållanden och funnit anledning att för egen del söka följa nedanstående riktlinjer.

1. *Prästvigningarna*

Vanligen anordnas prästvigning två gånger per år i anslutning till den praktisk-teologiska övningskursens avslutning. Detta bör alltfört vara den normala ordningen.

Vi är eniga om att prästkandidater med motsatta åsikter i fråga om kvinnliga präster bör beredas möjlighet till prästerlig tjänst i vår kyrka och är villiga att arbeta för att alla skall ges tillfredsställande arbetsförhållanden.

Erfarenheten visar att i de flesta fall en gemensam vigning är möjlig. Detta är det mål vi vill sträva emot. Där gemensam vigning ej kan ske, må vigning i vissa fall äga rum genom annan biskops försorg. Undantagsvis må därutöver annan ordning kunna tillämpas i stift, där förhållandena så påkallar.

2. *Missiveringar*

Missiveringar måste alltid göras med tanke på samarbetsförhållandena, även då det inte gäller kvinnliga präster. När det gäller missiveringar av de senare, kan i vissa fall emellertid förhållandena bli ohållbara, nämligen då kvinnlig präst missiveras till kyrkoherde, som inte kan acceptera kvinnliga präster eller då präst med denna övertygelse missiveras till kvinnlig kyrkoherde. Sådana missiv bör inte ifrågakomma.

I övriga fall får hänsyn till samarbetsförhållandena bli avgörande. Härvid kan inga andra principer anges än att tjänstgöringsförhållandena måste ordnas så att ingen tvingas att handla i strid mot sin övertygelse.

3. *Kyrkliga riks- och stiftsmöten*

Att kvinnliga präster i olika funktioner medverkar vid riks- och stiftsmöten kan givetvis inte i längden undvikas och en sådan medverkan måste för majoriteten inom kyrkan framstå som naturlig. Man kan emellertid räkna med att många med en annan övertygelse då avstår från att deltaga. Svårigheterna kan emellertid i viss mån begränsas till exempel genom att man anordnar flera gudstjänster samtidigt.

Akuta konfliktsituationer uppstår egentligen endast i de fall då deltagande i exempelvis ett prästmöte eller en utbildningskurs är att betrakta som ett tjänsteåliggande. Det är angeläget att de i dessa fall ansvariga tar all den hänsyn som är möjlig.

4. *Biskopstillsättningar*

Vi finner det beklagligt och i längden skadligt för det kyrkliga livet om betydande meningsriktningar i kyrkan på grund av sina åsikter exempelvis i

kvinnoprästfrågan inte skulle kunna vara representerade i biskopsskollegiet.

Uppenbarligen måste dock svårigheter uppstå om en biskop, som inte kan acceptera kvinnliga präster, skall fungera som stiftschef för dem. Dessa svårigheter borde emellertid kunna bemästras, så att dugande präster av olika meningsriktningar kan bli biskopar. Denna fråga kräver ytterligare bearbetning och överväganden.

5. *Upplåtelse av kyrka vid förrättningar*

Församlingsbornas rätt är att i kyrkan bli betjänade med förrättningar i Svenska kyrkans ordning. Sedvanerättsligt torde det vara erkänt att man därvid får anmoda den präst inom kyrkan, man själv önskar. Principen att man inte kan påfordra kyrkans upplåtande, om annan präst än den egna församlingens tjänstgör, får anses vara satt ur spel genom praxis. Någon rätt att disponera annan kyrka än den egna församlingskyrkan för förrättningar finns knappast.

Att vägra upplåtelse av kyrka vid förrättning enligt Svenska kyrkans ordning som avser församlingsbo är inte förenligt med gällande rättsläge. Skulle pastor vägra detta kan hans beslut överklagas. Det förutsättes dock, att man iakttar den gamla regeln, att en präst inte åtager sig tjänst i annat pastorat utan att ha haft samråd med därvarande pastor.

6. *Samvetsklausulen*

Samvetsklausulen är ett uttryck för viljan att i en svår situation hålla samman den svenska kyrkan och kom till för att ange en väg till lösning av de svårigheter, som reformen kunde förutses medföra. Detta ställningstagande har bekräftats genom 1975 års kyrkomöte i dess kyrkolagsutskotts skrivning: "Enligt utskottets mening är alljämt enda sättet att skapa möjligheter för båda grupperna att tjäna evangeliet och kyrkans sak att följa de principer, som ligger under de förut återgivna uttalandena från 1958 års särskilda utskott, nämligen ömsesidigt hänsynstagande och respekt för motpartens ärliga övertygelse."

Till sist

Vi finner det angeläget och är beredda att medverka till ett förnyat studiearbete i dessa frågor under beaktande av nutida teologisk forskning och till utvecklingen i andra kyrkor.

I ett uttalande den 25 januari 1978 anförde biskopsmötet följande:

Den senaste tidens debatt om kvinnliga präster har på nytt aktualiserat frågan om samexistens i kyrkan mellan olika uppfattningar. Många kyrkomedlemmar har svårt att förstå den ofta upprepade hänvisningen till prästernas samvete. Präster och andra anställda frågar sig med växande oro hur deras arbete i framtiden skall gestalta sig. I detta läge finner vi det angeläget att anförande följande.

1. Vår gemensamma grund är bibeln. Vi tolkar den olika, men bibeln anger själv modeller för sammanhållning och gemenskap över åsiktsgränserna. Trots de påfrestningar som förekommer och som vi är smärtsamt medvetna om existerar denna gemenskap också nu. Vi har från skilda håll, inte minst under de senaste veckorna, fått många bevis på lojalitet och förtroendefullt samarbete mellan människor av olika uppfattning i den aktuella frågan. Det

är vår övertygelse att en mycket bred majoritet inom kyrkan ingenting högre önskar än att den gemenskap som tron på Kristus skänker skall komma till uttryck i all kyrkans verksamhet. Med skärpa vänder vi oss mot varje utslag av bristande respekt för andras trosövertygelse från vilket håll det än kommer, samtidigt som vi understryker att en av hänsyn och samarbetsvilja präglad hållning är möjlig att förverkliga. Både det bibliska vittnesbördet och erfarenheten från många församlingar visar detta.

2. I samband med 1958 års beslut om prästämbetets öppnande för kvinnor uttalade kyrkomötets särskilda utskott bl. a. att präst ej borde åläggas att i tjänsten utföra sådant som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av hans övertygelse i kvinnoprästfrågan samt att prästlöftena ej borde tolkas så att den som ställde sig avvisande till kvinnliga präster inte skulle kunna avlägga dem. Detta uttalande – som sedermera kommit att kallas samvetsklausulen – värnar om åsiktsfriheten i kyrkan. Däremot kan uttalandet ej tagas till intäkt för demonstrationsåtgärder. Det är inte möjligt att ge uttrycket "uppenbarligen skulle kränka hans samvete" en hur vid tolkning som helst. Ej heller kan det lämnas åt den enskildes godtycke att avgöra hur hans personliga uppfattning skall tillåtas inverka på hans tjänsteutövning. Vi ger nedan exempel på hur enligt vår mening det nämnda kyrkomötesuttalandet i dagens läge rimligen bör tolkas. Stiftsledningarna har att för blivande präster klargöra de regler som tillämpas.

3. I avvaktan på de resultat som den nedan föreslagna samrådsgruppen kommer fram till uttalar vi oss för följande regler.

a) Särivning kan icke påfordras ej heller vigning genom biskop i annat stift.

b) Ansökan till ordinarie tjänster är fri inom ramen för de bestämmelser som gäller för tillsättning av prästerliga tjänster.

c) Vid missiveringar bör den övergripande synpunkten vara – förutom församlingarnas behov – att goda förutsättningar finns för ett fungerande samarbete. Inga garantier kan dock ges för att präst ej skall komma i en situation, där han har att samarbeta med kvinnlig kollega.

d) Vid stifts- och kontraktssamlingar av olika slag, kurser och konferenser, utses till gudstjänstförrättare den för uppgiften bäst lämpade, utan hänsyn till kön.

e) Det konstateras att – enligt JO:s beslut 1978-01-04 – möjligheten att få disponera över kyrka för förrättning i Svenska kyrkans ordning inte får göras beroende av om den kallade prästen är man eller kvinna.

f) Alla vägar måste prövas för att även i gudstjänstsammanhang nå full arbetsgemenskap mellan alla präster. Praktiska möjligheter finns att – i väntan på att detta mål skall uppnås – ordna arbetsfördelningen så, att präster ej i tjänsten åläggs att mot sin trosövertygelse tjänstgöra vid samma gudstjänst. När det gäller övriga uppgifter i tjänsten kan däremot uttrycket "uppenbarligen skulle kränka hans samvete" ej tolkas så att det befriar präst från att fullgöra uppgifterna, ej heller så att det tages som skäl för uteblivande från överläggningar, fortbildningskurser osv. som anordnas i tjänsten.

g) Tjänstgöringsföreskrifter och befattningsbeskrivningar får ej göras beroende av om innehavaren ifråga är man eller kvinna.

h) De s. k. 17 punkterna måste betraktas som ett historiskt dokument, vars tillämpning är oförenlig med här angivna riktlinjer. Gör man anspråk på att de skall gälla anser vi att detta utgör ett hinder för samexistens. Till samexistensens villkor hör att man visar respekt för varandras övertygelse och avhåller sig från alla åtgärder som försvårar arbetet för en kollega eller är ägnat att upplattas som kränkande.

Det är angeläget att fria och öppna samtal äger rum om tros- och samarbetsfrågor.

4. Samtal har tidigare förts mellan representanter för biskopsmötet och för grupperingar, som ställer sig avvisande till kvinnliga präster.

Vi har nu tagit initiativet till en ny, vidgad *samrådsgrupp*. Gruppen skall ledas av ärkebiskopen och innefatta ytterligare två representanter för biskopsmötet. Vidare skall Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund, Rikskommittén för stiftstingen samt Svenska Prästförbundet inbjudas att utse vardera tre representanter i samrådsgruppen. Meningen är att i gruppen skall ingå både män och kvinnor, präster och lekmän, representerande skilda åsiktsriktningar i kyrkliga och teologiska frågor.

Gruppens *uppgift* skall vara att noggrant följa och analysera läget i kyrkan och den pågående debatten om samarbetsfrågorna. Den skall snarast arbeta fram riktlinjer och föreskrifter, avsedda att underlätta och möjliggöra en positiv och för det kyrkliga arbetet fruktbarande gemenskap mellan företrädare för olika uppfattningar i ämbetsfrågan.

Man bör också överväga om gruppen som en mer permanent institution kan fungera som ett slags "*ombudsmannaorgan*", dit man kan vända sig med klagomål och förfrågningar. Vi vill också rekommendera inrättandet av liknande samrådsgrupper på stiftsplanet, där detta inte redan har skett.

Mot uttalandet förelåg reservation från biskop Gärtner.

Biskopsmötets samrådskommitté i kvinnoprästfrågan

Den i biskopsmötets uttalande från januari i år omnämnda samrådsgruppen (*samrådskommittén*) har fått följande sammansättning: ordförande ärkebiskop Olof Sundby; från biskopsmötet: biskop Bertil Gärtner och biskop Olle Nivenius; från Svenska prästförbundet: komminister Kerstin Berglund, kontraktsprosten Olle Eriksson och direktor Carl Henrik Martling; från rikskommittén för stiftsting: stiftssekreterare Per Eklund, grevinnan Jane Hamilton och kyrkogårdsassistent Finar Jönsson; från Svenska kyrkans församlings- och pastoratsförbund: f. kommunalrådet Urban Gibson, läroverksadjunkt Anna-Lisa Hallgren och hemmansägare Åke Nilsson.

Som adjungerade ledamöter i samrådskommittén har på förslag av Kyrklig samling kring Bibeln och bekännelsen inträtt fil. mag. Eva Hultén, Lund, och på förslag av arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelse teol. kand., fil. mag. Anna Greta Norén, Piteå, med folkskollärare Viviann Grönqvist, Bergsjö, och teol. kand., fil. mag. Kerstin Marelius, Uppsala, som ersättare.

Samrådskommittén har inte fått några direktiv utöver biskopsmötets uttalanden i januari i år. Vid kommitténs första sammanträde konstaterade kommittén att dess uppgift var

att noggrant följa och analysera läget i kyrkan och den pågående debatten om samarbetsfrågorna.

att arbeta fram riktlinjer och föreskrifter avsedda att underlätta och möjliggöra en positiv och för det kyrkliga arbetet fruktbarande gemenskap mellan företrädare för olika uppfattningar i ämbetsfrågan,

att överväga om kommittén som en mera permanent institution kan

fungera som ett slags ombudsmannaorgan, dit man kan vända sig med klagomål och förfrågningar.

Beträffande tidsplanen uttalades att det var önskvärt att söka nå en avslutande första fas före sommaren.

Kyrkolagstiftning

Som angetts i det föregående har lagen (1958:514) om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst tillkommit i kyrkolagsordning. Enligt 1809 års regeringsform stiftades kyrkolag av riksdagen gemensamt med Kungl. Maj:t, och dessutom erfordrades samtycke av allmänt kyrkomöte. Enligt 1974 års regeringsform gäller enligt övergångsbestämmelserna punkten 9 fjärde stycket fortfarande i princip samma ordning, varvid dock regeringen har övertagit Kungl. Maj:ts befogenheter. Övergångsbestämmelserna har i angiven del följande lydelse:

Utan hinder av vad denna regeringsform föreskriver om att lag stiftas, ändras eller upphäves av riksdagen skall i fråga om kyrkolag gälla, att sådan lag stiftas, ändras eller upphäves av regeringen gemensamt med riksdagen; dock att därvid erfordras samtycke jämväl av allmänt kyrkomöte. Har av riksdagen antaget förslag angående kyrkolag ej utfärdats som lag för närmast följande lagtima riksmötes början, är förslaget förfallet.

Utfrågningar

Som ett led i ärendets beredning har utskottet till sig inbjudit ärkebiskopen Olof Sundby, biskopen i Göteborgs stift Bertil Gärtner och kyrkoherden Margit Sahlin. Dessa har för utskottet redogjort för sin allmänna syn på principiella frågeställningar i ärendet och besvarat frågor.

Utskottet

I motionerna 1977/78:214, 252, 645, 646 och 1421 aktualiseras olika frågor i anslutning till den sedan den 1 januari 1959 i svenska kyrkan gällande ordningen att man och kvinna har lika behörighet till präst- och biskopsämbetet. Samtliga motioner utom en – 1421 – begär att riksdagen skall uttala sig mot diskriminerande behandling av kvinnor i samband med prästutbildning, prästvigning och ämbetsutövning i den svenska kyrkan. Motionernas grundinställning är att åtgärder behövs för att komma till rätta med ett kvarvarande och hårdnande motstånd mot kvinnliga präster. Särskilt framhålls att den s. k. samvetsklausulen från 1958 inte längre kan få tillåtas legitimerade diskriminerande behandling av kvinnor. I flertalet motioner sägs att s. k. särvigningar av kvinnoprästmotståndare inte längre bör få förekomma.

I motionen 1977/78:1421 hävdas att det inom kyrkan bör finnas plats för två meningsriktningar avseende den teologiska tolkningen av kvinnans rätt

att viga till präst och bekläda prästämbete. Enligt motionären bör statsmakterna godkänna den s. k. samvetsklausulen och verka för att både anhängare och avståndstagare till reformen med kvinnliga präster får frihet att behålla sin av teologiska skäl dikterade åsikt.

1958 års lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst kan ledas tillbaka till riksdagsinitiativ 1946 och 1955. 1946 begärde riksdagen utredning om kvinnas behörighet till kyrkliga ämbeten och tjänster. 1955 begärde riksdagen att förslag skulle framläggas som gav kvinna behörighet att inneha prästämbete.

Vid 1957 års kyrkomöte framlade Kungl. Maj:t förslag till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Kyrkomötets majoritet förklarade sig då inte kunna godkänna lagförslaget. Kyrkomötet ansåg det angeläget att man inte tog avgörande ställning till frågan om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst förrän man inom kyrkan vunnit större enighet och klarhet beträffande utformningen av prästämbetet. 1958 återkom Kungl. Maj:t med förslag i frågan, denna gång först till riksdagen. Det i proposition framlagda förslaget till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst antogs av 1958 års A-riksdag och – efter ny proposition – även av 1958 års B-riksdag. Därefter framlades förslaget för 1958 års kyrkomöte där frågan bereddes av särskilda utskottet. Majoriteten inom detta utskott tillstyrkte att kyrkomötet skulle godkänna det av riksdagen antagna förslaget till lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. En minoritet förordade att kyrkomötet skulle förklara sig inte kunna godkänna förslaget. Särskilda utskottet i sin helhet gjorde vissa uttalanden om tillämpningen av den föreslagna lagen, om den skulle antas. Det är dessa uttalanden som har kommit att betecknas som den s. k. samvetsklausulen.

Bakgrunden till de av särskilda utskottet gjorda uttalandena var de skiljaktiga meningar i huvudfrågan som förelåg inom utskottet beroende på olikheter i bibelsyn och tolkning av svenska kyrkans reformatoriska bekännelseskrifter. Uttalandena syftade till att undvika kyrkosplöttring.

Särskilda utskottet fann det nödvändigt att skiljaktigheterna i frågan inte fick överdrivna eller tillspetsade uttrycksformer och att ingendera meningsriktningen utsattes för sådan påverkan som kunde uppfattas som åsiktsförföljelse eller intrång på samvetets frihet. Ett bifall till lagförslaget fick enligt utskottets mening inte innebära skyldighet för biskop att mot sin religiöst grundade övertygelse viga kvinna till präst. Präst borde inte åläggas att i tjänsten utföra sådant som uppenbarligen skulle kränka hans samvete på grund av den övertygelse han hyste i frågan. Inte heller skulle prästlöftena få tolkas så att den som ställer sig avvisande till kvinnliga präster inte skulle kunna avlägga löftena. När prästerlig tjänst skulle tillsättas utan val torde enligt utskottet kyrkorådet kunna i sitt yttrande ge till känna om det önskade att kvinna ej måtte komma i fråga. Avslutningsvis uttalade utskottet att det även med en tillämpning av de angivna grundsatserna inte torde kunna helt undvikas att det nya läget stundom kunde vålla samvetsbetänkligheter,

slitningar eller missnöje. Utskottet förutsatte emellertid att biskopsmötet ägnade dessa frågor tillbörlig uppmärksamhet.

De ovan återgivna uttalandena av särskilda utskottet föranledde ingen erinran från kyrkomötets sida. De ingår därför som ett led i kyrkomötets godkännande av 1958 års lag om kvinnas behörighet till prästerlig tjänst. Då lagen stiftades som kyrkolag utgör uttalandena sålunda – jämte andra förarbeten – motiv till lagen.

Räckvidden och den närmare innebörden av särskilda utskottets av kyrkomötet godkända uttalanden är omstridda.

Justitieombudsmannen Lundvik har sålunda i några av honom avgjorda ärenden ifrågasatt om uttalandena skulle kunna innebära att inte bara de biskopar som var i tjänst när 1958 års lag trädde i kraft utan också kommande biskopar för all framtid skulle äga frihet att välja om de vill prästvigva kvinna eller inte. Han har framhållit att detta skulle innebära avsteg från den eljest i vårt land tillämpade allmänna förvaltningsrättsliga grundsatsen att all ämbetsutövning skall grundas på objektivt godtagbara skäl. Enligt JO:s mening står man inför en svårbedömd rättsfråga som slutligt kan lösas endast genom ett avgörande av domstol i högsta instans. JO uttalar samtidigt den förhoppningen att frågan inte skall behöva tillspeas så att en domstolsprocess blir nödvändig.

Dåvarande kyrkoministern Alva Myrdal har efter samråd med dåvarande konsultativa statsrådet S.-E. Nilsson i en i februari 1972 dagtecknad promemoria uttalat att det går en principiell skiljelinje mellan den åsiktsfrihet som präster – liksom andra människor – bör ha när det gäller kvinnliga präster och det ämbetsansvar som vilar på innehavaren av en prästerlig tjänst. Den som åtar sig en sådan tjänst, som biskop eller annan präst, måste naturligtvis, sägs det i uttalandet, liksom alla övriga innehavare av tjänst vara beredd att fullgöra de uppgifter som följer med tjänsten. Det hör till en biskops ämbetsplikter att viga till präst, och detta – framhålls det i promemorian – efter 1958 års lags tillkomst utan könsdiskriminering.

Frågan om kvinnliga präster engagerar djupt ett stort antal människor i vårt land. Det helt övervägande flertalet sluter därvid helhjärtat upp kring statsmakternas och kyrkomötets beslut 1958 att man och kvinna skall ha samma rätt att ifrågakomma till och att utöva präst- och biskopsämbete i den svenska kyrkan.

1958 års beslut är förankrat i lag, den s. k. behörighetslagen. Lagen är till sitt innehåll helt klar och medger ingen diskriminering på grund av kön. Beslutet har fullföljts genom ändringar i kyrkohandbokens ritual för de kyrkliga vinningarna m. m. Ändringarna visar att kyrkan också på det område som direkt representerar kyrkans religiösa funktioner utan någon inskränkning har accepterat 1958 års reform.

1958 års reform har under de år som förlutit sedan den beslöts alltmera kommit att bli en realitet i det praktiska kyrkolivet. Antalet kvinnliga präster

(1978-01-31 ca 250) är visserligen fortfarande lågt i förhållande till det totala antalet präster i svenska kyrkan (1977-05-01 ca 4 400 därav i tjänst ca 3 100). Särskilt under de senaste åren har antalet kvinnliga präster emellertid ökat snabbt, och en fortsatt ökning kan förutses även för framtiden.

Det finns numera kvinnliga präster i samtliga stift i landet. Från församlingarnas sida mottas allmänt de kvinnliga prästerna i hög grad positivt. Varje åtgärd som anses innebära motstånd mot ordningen med kvinnliga präster – vare sig den riktar sig mot enskild företrädare för dessa eller mot ordningen som sådan – avvisas bestämt av den allmänna opinionen inom såväl den svenska kyrkan som samhället i stort.

Utskottet ser denna utveckling som mycket positiv. Det är för utskottet angeläget att framhålla att det helt kan ansluta sig till strävandena att uppnå full jämställdhet mellan man och kvinna i kyrkans ämbete. Enligt utskottet är det väsentligt att denna utveckling kan fortsätta.

Bilden är emellertid inte enbart positiv. Fortfarande accepteras inte kvinnliga prästkandidater av biskoparna i två av stiftet. De kvinnliga prästernas arbetssituation försvåras inte sällan av en negativ inställning hos främst vissa manliga kolleger. Det har förekommit åtgärder mot kvinnliga präster och teologie studerande som måste anses vara klart diskriminerande och som utskottet med skärpa vänder sig emot. Åtskilliga av de manliga prästerna och teologie studerandena intar i dag en avvisande hållning till kvinnliga präster. Särskilt allvarligt är det enligt utskottets mening att en sådan attityd synes prägla allt flera av de manliga teologie studerandena. Här synes sålunda tendensen vara motsatt den som präglar kyrkoledningen och församlingarna. Om denna tendens fortsätter, finns risk för betydande svårigheter i församlingsarbetet i framtiden.

Utskottet har mot bakgrund av det senast anförda övervägt om utskottet skall föreslå riksdagen att nu ta initiativ till ytterligare lagstiftningsåtgärder för att ännu klarare markera att hinder inte får läggas i vägen för det fulla genomförandet av 1958 års reform.

Som utskottet redan framhållit är gällande lag på området helt klar och har också fullföljts bl. a. i kyrkans vigningsritual. I det praktiska kyrkoarbetet fullföljs också reformen alltmera helhjärtat. Biskopsmötets uttalande i januari 1978 visar att biskoparna – med endast ett undantag – avser att med kraft fortsätta arbetet på att motarbeta varje form av diskriminering på grund av kön i kyrkans ämbete. Uttalandet innebär en betydande skärpning i detta hänseende i förhållande till vad biskopsmötet uttalade i april 1977. En samrådskommitté under ärkebiskopens ledning har i enlighet med januariuttalandet tillsatts för att behandla och söka lösa de olika praktiska problem som kan uppkomma i sammanhanget. Samrådskommittén har påbörjat sitt arbete och avser att intensivt arbeta med hithörande frågor under innevarande år. Inom samrådskommittén råder enighet om att alla uppenbara demonstrationer och trakasserier – vare sig de riktar sig mot den ena eller den andra meningsriktningen – är förkastliga och skall motarbetas.

Till de frågor som har stått i centrum i debatten under senare tid hör frågan om de s. k. särvigningarna.

Inom svenska kyrkan anordnas normalt två prästvigningstillfällen om året i varje stift. Prästvigningarna brukar hållas i anslutning till avslutningen av de praktisk-teologiska övningskurserna som anordnas varje termin. Normalt vigs samtliga till ett stift samtidigt godkända kandidater – både män och kvinnor – vid ett och samma tillfälle. I vissa stift har det dock förekommit att det förutom denna s. a. s. "ordinarie" prästvigning förrättats en särskild prästvigning av sådana manliga kandidater som förklarat sig på grund av trosskäl inte kunna låta sig viga till präster gemensamt med kvinnor. Sådana särskilda prästvigningar har kommit att kallas särvigningar.

I biskopsmötets uttalande i april 1977 förklarades att det mål som biskoparna eftersträfvade var gemensam prästvigning av samtliga till ett stift antagna kandidater. Vidare sades att erfarenheten visade att en sådan gemensam vigung redan i de flesta fall var möjlig. Där gemensam vigung inte kunde ske fick vigung i vissa fall äga rum genom annan biskops försorg. Undantagsvis fick därutöver annan ordning tillämpas i stift, där förhållandena så påkallade.

I biskopsmötets uttalande i januari 1978 sägs – i avvaktan på de resultat som den föreslagna samrådskommittén kommer fram till – att särvigning inte kan påfordras och inte heller vigung genom biskop i annat stift. Detta innebär en klar skärpning i förhållande till biskopsmötets inställning i april 1977.

Samrådskommittén har därefter uttalat sig för att särskilda särvigningar inte vidare skall förekomma.

Av det anförda framgår att sådana särvigningar som kritiserats i bl. a. motioner i detta ärende inte torde komma att äga rum i framtiden. Utskottet hälsar detta med tillfredsställelse.

De uttalanden som 1958 års kyrkomöte gjorde i samband med behörighetslagens antagande – den s. k. samvetsklausulen – har kommit att spela en stor roll i debatten om frågor som rör kvinnliga präster. Uttalandena måste ses mot det då aktuella läget i frågan. De syftade till att undvika kyrkosplittring och värna om den för en evangelisk kyrka betydelsefulla principen att inte utöva tvång i trosfrågor. De önskemål som uppbar uttalandena kvarstår i princip fortfarande. Det är emellertid uppenbart att uttalandenas tolkning och räckvidd inte kan förbli opåverkade av den allmänna utvecklingen i kyrkans liv. Läget i dag är, som utskottet i det föregående antytt, helt annorlunda än 1958. Den ändrade situationen har redan påverkat den praktiska tillämpningen av behörighetslagen och måste uppenbarligen göra detta än mer i fortsättningen.

Det kan sålunda enligt utskottets mening inte komma i fråga att nytillträdande biskop utnyttjar sina befogenheter med avseende på prästvigning på ett sätt som innebär att prästkandidat diskrimineras på grund av kön. Den som skall prästvigas måste vidare vara medveten om att prästerlig tjänst i svenska kyrkan står öppen för både män och kvinnor och att han eller hon i

sin tjänsteutövning måste kunna samarbeta med kollega utan hänsyn till kön.

Det är en viktig uppgift för den svenska kyrkan att målmedvetet arbeta på att snabbt finna former som fullt ut tillgodoser de krav som 1958 års reform ställer på lika behandling av man och kvinna i kyrkans tjänst. Arbetet därmed har fått en fast grund i biskopsmötets uttalande i januari i år och fortsätts f. n. genom den av biskopsmötet tillsatta samrådskommittén.

Inom kyrkans ledning finns ett klart medvetande om att hithörande frågor måste drivas med stor kraft. Opinionen inom kyrkan kommer med all säkerhet att verka för att tillfredsställande resultat kommer att uppnås. Det fortsatta arbetet kommer också att följas med uppmärksamhet av den allmänna opinionen.

Arbetet bör enligt utskottets mening fullföljas genom beslut av nästa kyrkomöte. För att säkerställa att frågan kommer under kyrkomötets prövning bör regeringen för detta framlägga förslag som klargör konsekvenserna av 1958 års reform för tjänst inom svenska kyrkan i framtiden i enlighet med vad utskottet i det föregående anfört.

Detta förslag, som innebär en omprövning av den s. k. samvetsklausulen, skall säkerställa att de som efter beslut i ärendet påbörjat postgymnasiala studier med särskild inriktning på tjänst inom svenska kyrkan inte skall kunna åberopa de av 1958 års kyrkomöte gjorda uttalandena för ett handlande i tjänsten som strider mot 1958 års reform. Självfallet betyder denna reform att några trakasserier på grund av kön inte får förekomma inom den svenska kyrkan. Utskottet förutsätter vidare att förslaget utformas på ett sådant sätt att de som har en avvikande mening i ämbetsfrågan kan bevara hemortsrätt i svenska kyrkan.

Mot bakgrund av vad utskottet anfört bör regeringen uppmärksamt följa det nu pågående arbetet inom den svenska kyrkan på hithörande område och ta de initiativ som regeringen finner erforderliga för att säkerställa att 1958 års reform helt slår igenom i kyrkans liv.

Vad utskottet i det föregående anfört tillgodoser syftet med motionerna 1977/78:214, 252, 645 och 646. Motionen 1977/78:1421 avstyrks.

Utskottet hemställer

att riksdagen

1. avslår motionen 1977/78:1421,
2. med anledning av motionerna 1977/78:214, 252, 645 och 646 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet i det föregående anfört.

Stockholm den 11 maj 1978

På konstitutionsutskottets vägnar

KARL BOO

Närvarande: Karl Boo (c), Hilding Johansson (s), Anders Björck (m), Bertil Fiskesjö (c), Olle Svensson (s), Sven-Erik Nordin (c), Ove Karlsson (s), Lars Schött (m), Hans Gustafsson* (s), Bengt Kindbom (c), Yngve Nyquist (s), Britta Hammarbacken (c), Wivi-Anne Cederqvist (s), Kerstin Nilsson (s) och Esse Petersson (fp).

* Ej närvarande vid justeringen.